

Schweitzer József

Hogyan zsoltározik a zsidó ember?*

Megtisztelő számomra, hogy e tudományos ülésszakon néhány gondolattal, néhány szóval és néhány dallammal szólhatunk a zsol-
tárokról, vagy megeleveníthetjük a zsol-
tárokat, amelyek az emberiség egyik legrégebb, egymást egymással jó hídként összekötő imakönyvét alkotják.

Schweitzer József ny. országos főrabbi (Budapest), az Országos Rabbiképző Intézet ny. professzora és igazgatója.

Több század vallásos ihlete és költészete gyűlt össze a Zsoltárok könyvében. Maga a Talmud is már tíz szerzőt jelöl meg, mégis Dávid zsol-táraiként ismeretes. De tudjuk, hogy Jedutun, Korah és mások, szerzők és korok egész sora találkozik itt. Most nem célunk az, hogy exegetikai, történeti vonatkozásban szóljunk általában a zsol-tárokról vagy egyes zsol-tárokról, hanem csak egy-egy zsol-tárnak a zsidó liturgiában való helyéről. Az idő nem engedi meg a teljességre való törekvést, mert a zsol-tárok átszövik a hétköznapi, az ünnepi és az egyéb alkalmakkori liturgiát. Tehát teljes bemutatásra nem vállalkozhatunk. Egy-egy példával szeretnék egy-egy zsol-tár vagy zsol-tárrész egy-egy napra vagy ünnepnapra való alkalmazásának bemutatásával szolgálni.

Elmondom egy gyerekkori emlékezetem, hogy hogyan kerültem először ismeretségbe a katolikus liturgiával. Veszprémben voltam kisgyerek, és akkoriban a kisgyerekek mellé segítségül vettek gyereklányokat. A nagypolgári családnál Ausztriából való „fajlájnok” voltak, a szerényebb körülmények között élőknél egy-egy falusi kislányt vettek oda, s ő, amíg a család dolgozott, a gyerekekkel játszott, meg sétálni vitte, hogy a gyerek ne legyen egyedül. Mellettem is volt egy kislány, így él az emlékezetemben, aki szívesen vitt sétálni —Veszprémben biztos mindenki ismerős— a Várba. És bevitt a székesegyházba. Rabbiunoka vagyok, papi környezetben nőttem fel és érdekelték a papok, sajnós mindmáig. *(Derűltség.)* Láttam a nagypapámat is reverendában, meg ezeket a papokat is láttam reverendában. Bevitt tehát ez a gyereklány a székesegyházba egy délután, és láttam, hogy magas székeken ülnek a papbácsik és egymásnak felelgetnek. Vissza-visszatért a dolog, s mikor nagyobb voltam, akkor elmagyarázták otthon nekem, hogy ezek magas rangú papok, és ilyenkor a zsol-tárkönyvből zsol-tármondatokat mondanak egymásnak. A kanonoki rezponzórius istentiszteleten vettem részt mint kisgyerek, s ott tudatosodott bennem ez a fajta zsol-táréneklés.

Most aztán, amikor e terembe bejöttem és folyt az istentisztelet, szíven ütött az első mondat, amelyet itt magyarul hallottam. Úgy szólott, hogy: „világosság támad az igaznak, és az egyenesek szívében öröm”. — Hogy miért ütött szíven ez a mondat, azt is el tudom mondani. Héberül ez úgy hangzik: „Ajr

* Az V. Magyar Egyházzenei Kongresszuson, 2001. március 15-én elhangzott előadás szerkesztett változata, az előszóbeli jellegzetességeket részben megtartva.

zorua lacadik uljisré lév szimcho.” Ez a zsoldárvers a zsidó istentisztelet csúcspontján hangzik el az engesztelőnap, Jom Kipur (Jajm Kiper) előestéjén, a Kol nidré estéjén. (A Kol nidréről annyit, hogy ez egy fogadalom feloldását kérő imádság. Sok támadásra adott alkalmat, mert voltak, akik azt mondták, hogy a zsidók könnyen mondanak jobbra-balra, mert jön a Kol nidré, és akkor feloldhatják a fogadalmaikat. De ez nem úgy van, hogy bedobok a fogadalom-feloldó gépbe egy huszast, kihúzom és kijön a feloldás. Mert az engesztelőnapon a véletlenül nem teljesített, vagy gyengeségünkből, vagy akaratunk ellenére nem teljesített ígéretek alóli felmentésért imádkozunk. Hogy egy nagyon egyszerű példával világítsam meg, ebbe mindnyájan beleesünk: azt mondjuk, hogy „fö! foglak hívni holnapután”, „vissza foglak hívni téged”, és aztán nem hívjuk vissza. A mulasztás lehet kisebb-nagyobb, de Kol nidré estéjén az akaratlanul vagy gyengeségből elkövetett mulasztások feloldását kérjük. Azért mondtam ezt el, hátha voltak ilyen téves nézetek a múltban vagy esetleg a jelenben.)

Az istentisztelet az engesztelőnap előestéjén úgy történik, hogy megnyitják a Tóra-szekrényt —talán már többen voltak zsinagógában, mint például amikor a tanár úr (*Déri Balázs, a Szerk.*) volt szíves egy nagy koncertet rendezni a Dohány utcai zsinagógában—, onnan kiemelnek, van ahol egy, van ahol több Tórát, és a Tórák fehérbe vannak öltözve, meg a rabbi és a gyülekezet egy része is fehér, halottas ruhát visz a templomba, és ott az engesztelés napján felöltik. S akkor a rabbi körülviszi a templomban a Tórát, és amit itt hallottunk, azt mondja ott is. És a legtöbben, esendőségünk és gyengeségünk tudatában mi is sírva mondjuk: „Ajr zorua lacadik ...” — „Világosság támad az igaznak és az egyenes szívűnek öröm.” S akkor az egész gyülekezet nevében egy másik zsoldárverssel a Tórától és a Tórát kinyilatkoztató Istentől kérünk bocsánatot: „Könnyek árja hull alá szememből, mert nem őriztük meg a Te Tórádat.”

Ez a hangulat fogott el, amikor idejöttem most, és a tanár úr bevezetett, és az első ének, amelyet meghallottam, ez a számomra nagyon drága, mert a rabbi nagyatyámtól hallottam és az ő nyomán most már talán 55. éve mondom engesztelőnap előestéjén.

Próbáljunk egy kicsit most érzelmeinken erőt véve az értelemre átmenni — amennyiben egy ilyen öregembernél még szó lehet valamiről! (*Derültség.*)

Vasárnap van. Minden napra van az istentisztelet végére egy zsoldár, amelyet elmondunk. A vasárnapi zsoldár, amelyet most mondani fogok, a 24., azt a mondatot tartalmazza többek között: „Tárukozzatok fel, ti kapuszárnyak, és tárukozzatok fel, ti örökkévalóság ajtai, hogy bevonuljon a dicsőséges király! Ki a dicsőséges király? Az égi seregek Ura.” — Ez most nem azt jelenti, hogy a Saron seregeiről beszélünk, amelyek sajnos, szintén kellene. Ez annyit jelent, hogy az égi seregek Ura, az Örökkévaló vonuljon be. Tehát ezzel kezdjük a hetet. Ezzel a zsoldárral. És minden reggeli imádságunkban, kivéve egy-két napot, amikor bizonyos liturgikus okokból elmarad, egy másik zsoldárt mondunk. Mint a 100. zsoldárt, amelyben azt mondjuk: „Gyertek kapuiba hálával,

pitvaraiba hálaadással." Ez az alaptónusát adja meg a reggelnek és a reggeli hálaadásnak, hogy Isten iránti könyörgéssel és hálaadással kezdjük el a napot.

A hét kiemelkedő pontja a szombat. A szombat bejövetelét péntek délután megelőzi egy zsoltárciklus, amely így kezdődik: „Gyertek, riadjunk az Úrnak, adjunk hálát az Úrnak.” Ebből van öt zsoltár, a hatodik meg a 29., amely Isten teremtő nagyságáról szól. Másrészt emléke az egyiptomi kivonulásnak. Olyan zsoltárkoszorú van szombat körül, amely vagy a Kivonulásra utal, vagy a teremtés művére. Igen jellegzetesen utal a szombatra mint a teremtés művére a szombatnapra írt zsoltár, a 92. („Hálaadás szombat napjára”), amelyben elmondjuk: „Mily hatalmasak a Te alkotásaid, Isten, mily mélységesek a Te gondolataid. És ki tud ezekhez felemelkedni?” „Az igaz ember, aki virágzik, mint a pálma.” Tehát a szombat napján a teremtő Istenről és a teremtő Istenhez felemelkedni akaró igaz emberről szóló zsoltárt mondjuk el.

Az ünnepekhez tartoznak az úgynevezett Halél-zsoltárok. A Halél-zsoltárciklust ünnepeken, félünnepeken éneklük, és éneklük egy vallástörténetileg nagyon érdekes napon, a Chanuka ünnepén. A Chanuka a II. századi Makkabeus zsidó szabadságharc ünnepe a nemzeti és a vallási önállóságot megszüntetni akaró Szeleukida uralommal szemben való győzelem emlékére. Juda Makkabi, akit mindenki ismer a híres oratóriumból vagy a történeti szövegekből, ennek a vallásszabadságért való harcnak a hőse. És amikor a Szentélyt fölavatták, akkor éneklük a Halélt. A Chanuka ünnepén. Miért? Azért, mert a Makkabeusok könyve szerint ez a Chanuka ünnep egyben az akkori esztendő egyik őszi zarándokünnepének, a betakarítás ünnepének a pótlására is történt, a Szukot pótlására, mert a Makkabeus harcok miatt nem tudták a Szukot ünnepét kellőképpen ünnepelni, ezért amikor a Szentélyt fölavatták, akkor elénekeltek ezeket a Halél-zsoltárokat, amelyek eredetileg az ünnepre, az elmaradt, betakarítási ünnepre szólnak. Ebben van: „Mikor Izrael kivonul Egyiptomból, Jákob háza az idegen népből” ... Ez a zsoltár azért is érdekes, mert a zsoltárokban rím nem nagyon van. Azonban gondolatrímek vannak. És ilyen gondolatrímekre szokták példaként ezt a zsoltárt bemutatni. A párvers első fele: „Midőn Izrael kivonult Egyiptomból”, második fele: „Jákob háza az idegen nép fogságából.” Ennek a Halél-zsoltárnak a keretében hangzik el: „Adjatok hálát az Örökkévalónak, mert jó. Mindörökre tart az Ő kegyessége.” És ugyanebben a zsoltárban van az, hogy „Ó, Uram, segíts meg bennünket.” És ez lett különböző áttételekkel a „hosszána” szó.

Mondtam hétköznapot, mondtam szombatot, mondtam ünnepet, mondtam az engesztelőnap előestéjére valót. Nem mondtam még az újévre, Rós Hasánára (Rajs Hasónó) szólót. Az újévi szertartásnak van egy igen jellegzetes mozzanata a zsidó világban, a sófárfúvás. Talán tetszetek már látni vagy hallani ezt a kürtöt. Hogy ez hogy kerül oda? Ábrahám próbatételéről van szó, a végbe nem ment áldozatról. Isten próbaként azt kéri, hogy áldozza fel fiát. Ábrahám hajlandónak mutatkozik rá, de kiderül, hogy ez csak próbatét. Lehet látni már az első mondatból. Mert a héber Szentírásban általában az van, hogy:

„Mondta az Örökkévaló”, vagy „parancsolta”. De itt nincs parancsról szó, hanem az első mondat úgy hangzik: „Isten próbára tette Ábrahámot”. Tehát próbatétről volt szó. Ábrahám a próbatétet kiállja, és akkor megjelenik egy kos, amely a szarvával a bozótba bonyolódik, s az isteni hang azt mondja, hogy: „a kost áldozd fel a fiadért”. Ennek a kosnak a szarvából készül ez a sófárkürt, amely mintegy emlékeztetője Ábrahám odaadásának Isten iránt. Ábrahám utódai, minthogy magukat nem érzik méltónak gyengeségük és elesettségük miatt az isteni irgalomra, újév napján, amely a bűnbánat és a cselekedeteink fölötti, isteni ítélkezésnek a napja, megfűjjük a sófárt, hogy mintegy fölkeltsük Istennek irgalmát, hogy „ha nem is értünk, de atyáink, Ábrahám odaadása érdekében kegyelmezzél nekünk, Istenünk!”

A 47. zsolnárt olvassuk akkor fel, ez Korah fiától származó zsolnár, és az teszi főképp időszerűvé ennek a zsolnárnak az elmondását a sófárkúvás előtt, hogy ez a mondat szerepel benne: „Felszáll az Úr az Örökkévaló hangjában”. A sófár hangjában az Örökkévaló hangja szólal meg, az a szó, amely megszólal bennünk, a lelkiismeretben, és amely bennünket megtérésre indít Isten iránt.

Ennyit ízelítőül a közös istentiszteletről. Persze, a magánimákban is sok helye van a zsolnárnak. A hétköznapi, asztali áldás után szokásos elmondani a 137. zsolnárt, amely Babilonba visz bennünket: „Bábel vizeinél ültünk, sírtunk is, midőn megemlékeztünk Cionról.” A tenger partján ülő Mikes Kelemen, akinek Zágón felé mutatott egy halovány csillag, azt írja, hogy: „édes néném, úgy megszerettem itt a honomat, hogy nem feledhetem Zágont ...” — ugyanígy a Babilonba hurcolt zsidók, noha távolról sem jelentett ez a babiloni fogság olyasmit, mint egy modern kor internáló tábora, mert megfelelő életkörülmények között éltek, de azért amikor azt mondták nekik (ahogy azt a 137. zsolnártban olvassuk): „Énekeljete ti nekünk itt Babilonban Cion énekeiből”, akkor azt felelték: „Idegen földön az Úr dalát hogy énekelhetnénk?” És elmondották, ami azóta esküvés: „Feledjen el a jobbom vagy száradjon el a jobbom, ha elfeledlek, Jeruzsálem!” Tehát a hétköznapiokban ez a zsolnár vezeti be a hétköznapi étkezés utáni imát, szombaton pedig egy vidámabb hangú, a 126., amely a garádicsok énekéből való. Ez egy külön gyűjtemény, tehát nyilván a legrégebbi zsolnárok lehetnek, mert akkor énekeltek, amikor hihetőleg még az első Szentélybe mentek föl Jeruzsálemből az áldozatokat bemutatni. Ez az ének is ebben a gyűjteményben van, de valószínűleg már későbbi, mert azzal folytatódik: „Amikor az Úr Cion rabságát megfordította, olyanok voltunk, mint az álmodozók. Megtelt a mi száánk örömmel, és azt mondtuk: nagyot cselekedett velünk a Isten.”

A zsolnár sokhúrú hangszer: a hálaadás, a bűnbánat, az öröm, az isteni kegyelem, az isteni megbocsátás iránti kérelem mind elhangzik benne. Méltán mondhatjuk, hogy az emberiségnek — mondjuk, a mi fogalmaink szerint, a zsidó-keresztény kultúrában és valláskörnyezetben élő és gyakorló emberiségnek — sok évezredes imakönyve.

Köszönöm, hogy szívesek voltak meghallgatni.